

KANTTEKENINGEN BIJ EEN PROEFSCHRIFT

In juni van dit jaar verwerf Thijs Maasen zijn doctorstitel aan de Vrije Universiteit met een dissertatie getiteld *De pedagogische eros in het geding*. Hierin beschrijft hij de pedagogische vriendschappen van de Duitse *reformpedagoog* Gustav Wyneken. Jan Aarts recenseerde deze studie voor *Homologie* (4, 1988) en hij merkte op dat Wyneken erin naar voren komt met *al zijn idealisme, maar tevens ook zijn maniakale groothedswaanzin, met zijn tragiek, maar ook met zijn irritante gebrek aan realiteitszin*. Lex van Naerssen plaatst onderstaand nog enkele kanttekeningen bij de omstreden figuur Wyneken, zijn pedagogische denkbeelden en de status van de pedagogiek.

Hermann Klein (Stella)

Pedagogische eros

LEX VAN NAERSSSEN

Bij de promotie van Thijs Maasen stelde een van de hooggeleerde opposanten een vraag die, uit mijn herinnering geciteerd, ongeveer luidde: Is de theorie van de pedagogische eros van Wyneken nu wel een pedagogische theorie? Het gaat niet om de natuurlijke opvoeders, de ouders maar om de leraren, het gaat over jongens en niet over meisjes, het gaat niet om jongens maar om pubers en niet zo maar pubers maar mooie pubers. Is de theorie eigenlijk een quasi-theorie en heeft Wyneken meer een legitimatie van zijn erotische en seksuele voorkeur geschreven? Maasen ontweek met de van hem bekende elegantie het antwoord op die vraag en de decaan of rector die het ritueel begeleidde stelde vast dat de meningen op dit punt bleven verschillen en dat de discussie elders zou worden voortgezet. Na lezing van het boek drong zich bij mij een vergelijkbare vraag op: Is Wyneken eigenlijk niet een mafkees die door het loutere feit van zijn betrokkenheid bij een seksueel delict zo bekend is geworden met zijn theorie over de pedagogische eros? Blüher, wiens werk door Maasen ook uitvoerig beschreven wordt, lijkt me een aanzienlijk genuanceerder en ook dieper denker. Ik geloof echter niet dat mafkezen per definitie slechte theorieën produceren. Van alle sociaal-wetenschappelijke theorieën is 90% niet de moeite waard, dus een samenhang met een karakterstructuur is onwaarschijnlijk.

Als we nu eens afzien van de pedagogische eros en kijken naar de relaties die Wyneken met jongens had zonder de poepsan van de aan de Hellenen ontleende 'eros paidikos' en 'paiderastia', wat kenmerkt deze dan? Als Maasen ingaat

op het dagboek van Hermann Klein en de briefwisselingen tussen Wyneken en achtereenvolgens Erich Krems, Hansjürgen Wulfes en Herbert Köntzler, geeft hij informatie die ons het antwoord op deze vraag suggereert.

Hermann Klein die halfnaakt in oriëntale setting is afgebeeld en de bijnaam Stella heeft, is een wat spichtig ogende puber, die uitvoerig verslag doet van zijn verliefdheid op een meisje en vervolgens eenmaal in haar teleurgesteld (*nachdem ich gesehen habe wie es mit den Frauen is, bin ich mords pessimistisch geworden*) de belangstelling voor de eigen seksie de vrije hand laat.

Erich Krems, blijkens de foto, als zeventienjarige nog de meest ideaaltypische blonde german, schrijft in retrospectief want hij heeft zich inmiddels aan het front gemeld (1914) en sneuvelt bij Verdun (1916). Als soldaat denkt hij over meisjes na. Foto's van jongens die Wyneken hem stuurt leiden tot emotionele vriendschapsstraten die niet zonder zinnelijkheid zijn en zichzelf ziet hij als der *Griechische Knabe, der den Kranz im Haar, geweiht in Schönheit, blumenwunden in den Kampf* ging. En in het jaar van zijn dood schrijft hij aan Wyneken *Sollte ich Morgen fallen, dir mit meinem Leibe, meinsens Herzen, meinem ganzen Jch dien: zu haben, wäre mir genug*.

Hansjürgen Wulfes wordt pas op latere leeftijd door Wyneken als vriend geaccepteerd en vertrekt na een romantische episode naar Berlijn, waarna de vriendschap langzaam uitdooft.

Herbert Köntzler tenslotte die met zijn sierlijke gestalte en in ietwat feminieme postuur het voorblad van de

vertatie siert is dertien jaar met Wyneken bevriend, het einde is gewelddadig als bij Erich, hij stort als piloot neer bij Wenen in 1943.

Van Herbert is het mooiste portret beschikbaar en de tegenstelling tussen verheven ideaal en alledaagse werkelijkheid wordt daarin wel goed zichtbaar: deze efebe heeft smalle schouders, een te grote neus, jeugdpuistjes en zeiloren. Deze vriendschap is van beide kanten nogal stormachtig te noemen. Relaties met vrouwen worden nauwelijks genoemd. (*Ich sehne mich wirklich nach einem Menschen, auch Mädchen, aber ich kann einmal niemand finden*).

Autoritair, rechtlijnig en weinig beminnelijk

Waar doet deze opsomming aan denken? Nu niet direkt aan de 'eros paidikos' waarbij de jongeling een vriele atleet is die uiterlijke schoonheid paart aan bescheidenheid en ingetogenheid en de minnaar zich in de ban van zijn liefde beminnelijk, wijs en evenwichtig gedraagt. Wyneken blijft in zijn liefdesbrieven de autoritaire, rechtlijnige en weinig beminnelijke man die hij ook is in zijn maatschappelijke en politieke leven. De jongens voldoen geen van allen aan het nogal enge mannelijkheidsideaal dat tot op de dag van vandaag Duitsers in extase brengt (zie de publieke discussies over Boris Becker), integendeel zou ik zeggen.

Is het niet veel meer voor de hand te veronderstellen dat Wyneken, die zichzelf kennelijk zag als een ideale man, als model functioneerde, met name bij jongens die onzeker waren over wat ze nu wilden met het leven en die over iets meer fantasie en gevoel beschikken dan hun gemiddelde leeftijdsgenoten? De enige weeffout in dit pedagogische model was juist de eros, de zinnelijke bevoegenheid die meer wil dan knuffelen. Simpler gezegd, als Wyneken niet homoseksueel was geweest, hadden we nooit van hem gehoord. Of zou hij minister van onderwijs zijn geworden na de ondergang van de Weimarrepubliek? Zijn door Maasen gesignaleerde politieke opportunisme doet me het ergste vermoeden. De homoseksualiteit is zijn Achilleshiel die wordt geraakt als een waarschijnlijk zeer ambitieuze jonge leraar de seksuele spelletjes met enkele pupillen aan de openbaarheid prijsgeeft. Wyneken heeft de pech dat hij beoordeeld wordt in een rechtssysteem dat zich richt op het voorkomen van bepaalde seksuele handelingen en bijna uitsluitend denkt in seksuele motieven, waarbij het heteroseksuele motief, ook wel drift genoemd, normaal is en alle andere ambities abnormaal.

In zo'n situatie zijn er weinig mogelijkheden. De verdachte legt zich neer bij het systeem ('edelachtbare ik ben een zwaert en dien gestraft dan wel behandeld te worden') of vert zucht tegen dat systeem door een theorie over relaties tussen volwassenen en jongeren te presenteren die ingaat tegen de bestaande denkwijzen.

Wynekens tragiek was dat hij het Helleense gedachtengoed als model nam, een alternatief dat even irreal was als de verbeterende pogingen in zijn persoonlijke verhoudingen monogamie bij zijn jonge partners af te dwingen.

Het was niet de pedagogische eros die in het geding was, maar wel de gelijkheid van de homoseksualiteit van de man. In hetzelfde jaar dat het proces tegen Wyneken geïnitieerd werd, sloegen door Nazis geïnspireerde heren in München Hirschfeld neer bij een lezing. Tegelijkertijd ontwikkelde zich in Berlijn ondergronds de rijke homoseksuele subcultuur die later door Isherwood zo nauwkeurig en liefdevol beschreven is. *What excited Christopher most, a struggle which turned gradually into a sex act, seemed perfectly natural to these German boys; indeed it excited them too.*

These German boys waren proletarische grote-stadskinderen die kennelijk nog niet aan de fragmentarisatie van lichaam en geest leden die zo kenmerkend is voor Wynekens pupillen. Ik kan me niet voorstellen dat hun omhelzingen, al dan niet seksueel en kennelijk gedreven door de pedagogische eros, dezelfde simpele schoonheid hadden als die van Isherwood en de Berlijnse jongens. *There was much love in his contact with their sturdy bodies; love which made no demands beyond the pleasure of the moment.*

Deze kanttekeningen bij een uitstekend, leesbaar en mooi

Herbert Kónitzer

of dirty old man?

uitgegeven proefschrift, heb ik gemaakt omdat ik al jaren twijfel aan de wetenschappelijke status van de pedagogiek en lezing van leven en werk van Wyneken sterkt me in dit oordeel. Een wetenschappelijke theorie is een raamwerk voor het denken over de werkelijkheid en kan verworpen worden als die werkelijkheid zich niet laat voegen aan de wetmatigheden die ze voorspelt.

Pedagogiek daarentegen, conservatief of revolutionair, is een moreel systeem, waarin bepaalde gevoelens en ideeën als edel worden gedefinieerd en anderen als verwerpelijk. Ze spreekt zich niet uit over hoe de erotiek en seksualiteit van (in dit geval) jongens en mannen is, maar hoe ze zou moeten zijn. In de enclave die de Freie Schulgemeinde Wickersdorf was kon zo'n moreel kader worden uitgewerkt, daarbuiten in de boze wereld werd de werkelijke strijd uitgevochten. Terwijl Christopher en zijn soort zich verloren in vriendschap en in het genot van het moment, disciplineerden de Nazi's geest en lichaam van de man in een harnas van haat. Vriendschap en genot verloren. □

Literatuur

Thijs Massen, *De pedagogische eros in het geding*, Homostudies Utrecht, 1988.
Christopher Isherwood, *Christopher and his kind*, Eyre Methuen, London, 1977.